

Vladas Žulkus

Tikėjimų kaita pagoniškuose baltuose. Kuršiai

Santrauka

Archeologai konstatuoja kelis kartus tūkstantmečių bėgyje vykusius laidojimo papročių pasikeitimus ir sieja juos su ideologijų transformacijomis. Teigiama, jog deginimo papročio įsigalėjimą inicijavo aukštesniojo socialinio sluoksnio žmonės, įtakingesni ir labiau nepriklausomi nuo bendruomenės tradicijų. Iki valstybinio laikotarpio baltų visuomenėje randame tik vieną tokį visuomenės sluoksnį – draugiją. Pirmosios draugijos apraiškos baltų visuomenėje pastebimos V-VI a. Nuo X a. prasideda antras draugijos formavimosi etapas. Ši savitai organizuota visuomenės dalis turėjo suformuoti savas ideologines nuostatas ir pretenduoti užimti išskirtinę vietą tiek gyvųjų, tiek ir mirusiųjų visuomenėje.

X-XI a. Kurše vykę pasaulėžiūros pakitimai, kurių išraiška buvo deginimo papročio įsigalėjimas, buvo diktuoti visuomeninio-socialinio pobūdžio transformacijų.

Kalbant apie pagoniškujų kraštų gyventojų ideologijos pokyčius dažniausiai turima omenyje pagoniškujų tikėjimų (ar religijos) ir krikščionybės kolizija. Tuose kraštuose, kur ikikrikščioniškajame laikotarpyje vyravo mirusiųjų deginimo paprotys, krikščionybės plitimą paprastai rodo šio papročio nykimas, ilgiau ar trumpiau egzistavęs biritualizmas. Kitas krikščionybės plitimo ženklas yra papročio laidoti su gausiomis įkapėmis atsisakymas ir krikščioniškosios atributikos kapuose atsiradimas. Be to, pagoniškuose kraštuose įsigalint krikščionybei rašytiniuose šaltiniuose pasirodo užuominų apie bažnyčių statybas, parapijų ir vyskupysčių steigimą.

Krikščionybės atėjimas į pagoniškuosius baltų kraštus buvo ideologijos, kurią jau išpažino bemaž visa Europa nuo Bizantijos iki Skandinavijos kraštų, intervencija į kraštus, kurių tuometinę ideologiją tyrinėtojai nuo Renesanso iki šių dienų¹ neretai lygino su ikikrikščioniškojo laikotarpio romėnų religija.

Be abejo, krikščionybės atėjimas į baltų

žemes buvo bene vienas svarbiausių praėjusio tūkstantmečio įvykių. Neatsitiktinai daugumą tyrinėtojų domina šis vyksmas, ir kalbant ar rašant apie vėlyvųjų viduramžių baltų ideologiją tikimasi pagonybės ir krikščionybės konflikto. Šiame kontekste pati baltų pagonybė nepaisant daugelio tyrinėtojų pastangų dar neturi aiškių bruožų, nekalbant jau apie jos skirtubių atskirose gentyse atskirais laikotarpiais suvokimą. Archeologai konstatuoja kelis kartus tūkstantmečių bėgyje vykusius laidojimo papročių pasikeitimus ir sieja juos su ideologijų transformacijomis. Daugiausia dėmesio yra skiriama išsiaiškinti klausimui, kaip tai vyko, tačiau į klausimą, kodėl tai vyko, atsako dažniausiai nėra.

Kuršiai vikingų laikais išgyveno paskutinį iki krikščionybės įvedimo ideologijos lūžį, kuris reiškė deginimo papročio laidojime atsiradimą ir įsigalėjimą. Kaip tik šiam fenomenui ir bus skiriamas mūsų dėmesys.

Laidojimo būdo kaita ankstyvaisiais viduramžiais nebuvo dažnas reiškinys. I-IV a.

ir po tautų kraustymosi laikotarpio (V-VII a.), kai galutinai baigėsi baltų genčių formavimosi procesai, nusistovėjusios laidojimo tradicijos daugelyje genčių išliko nepakitusios iki pat krikščionybės įvedimo. Kita vertus, priešvikinginiame laikotarpyje pagoniškajame baltų pasaulyje egzistavo didelė laidojimo papročių įvairovė.

Vakarų Lietuvoje ir Latvijoje gyvenę žmonės, kuršių pirmtakai, atsisakė deginimo papročio pirmaisiais amžiais po Kr. Tautų kraustymosi svetimos įtakos padarė daug pakitimų kuršių materialinėje kultūroje ir visuomenėje, tačiau laidojimo tradicijų ryškiau nepakeitė. Tik VIII a. pietinėse kuršių žemėse atsirado degintinių kapų, kurie plito ir gausėjo. Dėl šio papročio atsiradimo ir įsigalėjimo archeologų buvo nemažai diskutuota. A. Tautavičiaus tyrinėjimai² atmetė nepagrįstas prielaidas, kad deginimo paprotys į vakarinę žemaičių pakraštį ir kuršių žemes galėjo ateiti iš Lietuvos. Jo nuomone, mirusiųjų deginimo paprotys į Nemuno žemupį (Lamatos žemę) atėjo iš Skalvos, kur mirusieji buvo deginami jau nuo IV a. ir iš ten plito į Žemaitijos pakraščius bei pietinį Kuršą.

Šiuo metu, palyginus keliolikos kuršių kapinynų duomenis, galime nustatyti, kada ir kaip plito deginimo paprotys Kurše, kurį XIII a. viduryje sudarė 9 atskiros žemės. Pirmieji degintiniai kapai labiausiai į pietus, šalia Lamatos, buvusioje kuršių žemėje Pilsote pasirodė jau VIII a. X a. degintiniai kapai čia sudarė apie 50% visų kapų, apie 1050 m. jų buvo jau virš 80%, o prieš 1100 m. deginimo paprotys jau visiškai vyravo. Toliau į šiaurę buvusioje Mėguvos žemėje apie 1000 m. buvo deginama pusė visų mirusiųjų, apie 1050 m. maždaug 65%, o apie 1100 m. ir čia jau buvo deginami visi mirusieji. Ceklio žemę kremacija pasiekė pavėluotai, pirmieji deginti kapai, kaip ir Mėguvos žemėje, čia pasirodė apie 850 m., tačiau apie 950 m. čia

buvo deginama dar mažiau kaip 20% mirusiųjų, ir tik apie 1050 m. kremavo apie 50 % visų laidojamų. Visuotinai mirusiuosius kremavo apie 1150 m. Toliau į šiaurę buvusiose Kuršo žemėse (Piemare, Bandava, Vindava, Fredekuronia) kuršių deginimo paprotys įsivyravo tik XII a., nors nedegintus mirusiuosius čia kartais dar laidodavo ir XIII a.³ Tam įtakos, be abejo, turėjo autochtonų, Baltijos finų (lyvių), laidojimo tradicijos⁴.

Taigi šiandien jau būtų aišku, iš kur į kuršių žemes atėjo paprotys deginti mirusiuosius, kada ir kaip jis slinko į šiaurę. Žinoma, bendroje deginimo papročio plitimo tendencijoje būta ir išimčių. Kai kuriose vietose pirmieji mirusiųjų deginimo impulsai pasirodo gana anksti, o įsigali vėliau nei kaimyninėse žemėse. Pvz., Ceklio žemės Laivių kapinyne seniausi degintiniai kapai yra datuojami VIII a. pab. – IX a. pr.⁵, o visiškai įsivyravo tik XII a. viduryje. Visuotinai įsigalėjęs Kurše paprotys tik šiek tiek paveikė artimiausius kaimynus žemaičius ir žiemgalius, kurie tradicinio griautinio laidojimo būdo iš esmės nepakeitė.

Netenka abejoti, jog toks kardinalus laidojimo papročio pasikeitimas buvo susijęs su transformacijomis pasaulėžiūroje. Pasaulėžiūros kitimo žymių esti ir kitur. Vienu iš svarbiausių gentinių požymių ir iš stabiliausių pasaulėžiūros ženklų yra laikomas mirusiųjų orientavimas. Neretai ieškoma vieningos kapų orientavimo krypties net ir genčių grupėse. Yra manoma, jog baltams būdingas mirusiųjų orientavimas galvomis į rytus arba į vakarus, rytų slavam - į vakarus, finougrams - meridionalinis.

Atitinkamos mirusiųjų laidojimo kryptys aiškinamos įvairiai, dažniausiai jas siejant su būdingomis dangaus šviesulių padėtimis, paros ciklais⁶.

Atidžiau patyrinėjus kapų orientavimą baltų žemių vakarinėje dalyje, buvo konstatuota, jog vieningos laidojimo krypties nebuvo

laikomasi ne tik šiame areale, bet ir atskirose gentyse. Kartografavus griautinių kapų orientavimą kasinėtuose VIII-XIII a. paminkluose (Lamata, žemaičiai, kuršiai, aukštaičiai (vidurio Lietuva), žiemgaliai, latgaliai, sėliai, Baltijos finai), aptiktas nevienodas kapų orientavimas, kuris ypač būdingas genčių paribiuose. Ten kapai dažnai orientuoti nebūdingomis ir kaimyninei genčiai kryptimis. Taip yra ir kuršių (Klaišiai-Truikiniai), ir žiemgalių (Miliai), ir žemaičių (Bikavėnai), ir Lamatos (Vilkų kampas), ir latgalių (Lejasdopeles, Oglenieki) paribių kapinyuose. Nesunku pastebėti, kad kapų duobės tuose kapinyuose yra orientuotos statmenai paribiams, į tarpgentines dykras. Panašus reiškinys pastebėtas ir kaimyninėse lyvių bei rytų slavų gentyse.

Tas pats yra ir genčių viduje, atskirų žemių paribiuose. Palyginti stabilus kuršių VIII-X a. kapų orientavimas šiaurės vakarų kryptimi sutrinka žemių paribiuose (Genčiai I, Pryšmančiai, Anduliai - visi Mėguvos žemėje, Laistai, Bandužiai - Pilsoto žemė, Laiviai, Gintališkė - Ceklis). Ši tendencija ryški ir Žemaitijoje, kur iki pat XIII a. nedeginti vyrai ir moterys buvo laidojami priešingomis kryptimis. Bendra kapų duobių orientavimo kryptis sutrinka ir atskirų žemių paribių kapinyuose (Bikavėnai, Žąsinas, Žviliai, Kaštaunaliai, Paragaudis, Maudžiorai). Čia kapai orientuoti į dykras, skyrusias atskiras žemes arba gentis.

Toks reiškinys siejamas su įsivaizduojamu mirusiųjų pasauliu. Kuršių, lamatiečių, žemaičių ir kitų genčių paribių kapinyuose rasti kapai orientuoti į sakralizuotų dykrų pusę. Jos atitiko už kalnų, už vandens, upių aukštupių, miškuose buvusią įsivaizduojamą baltų mirusiųjų žemę. Prie jūros gyvenusių kuršių, kaip ir kitų pajūrio genčių, pasaulėžiūroje mirusiųjų pasaulis buvo siejamas su jūra. Apskritai,

pagoniškųjų vakarų baltų pasaulėžiūroje vyravo ryškesnė orientacija į chtoniškąją požeminį pasaulį, o rytų baltų pasaulėžiūra buvo labiau susijusi su Dangaus sfera⁷.

Atsiradus ir plintant deginimo papročiai laidojimo kryptys pajūrio žemėse vėl keičiasi. Lamatos žemėje, kur VIII a. jau praktikuota mirusiųjų kremacija, kapų duobės nuo VIII a. irgi orientuojamos vakarų-rytų kryptimi. Įsigalinti kremacija palaipsniui keitė kapų orientavimą pagal pasaulio šalis ir kuršių žemėse. Pilsoto žemės kapinyne Bandužiuose griautinių VII-X a. kapų tarpe vyravo šiaurės vakarų-pietvakarių orientavimas. Degintiniai IX-XIII a. kapai orientuoti įvairiai: iš 24 kapų 7 orientuoti šiaurės vakarų-pietryčių kryptimi, 7 pietų-šiaurės, 6 šiaurės rytų – pietvakarių ir 4 vakarų-rytų kryptimi⁸. Slengių kapinyne rastas ankstyvas degintinis ginkluoto vyro kapas skobtiniame karste (K.33) buvo orientuotas tiksliai rytų- vakarų kryptimi⁹. Pagal vienašmenio kalavijo kalavijo fragmentus kapas datuotas X a.¹⁰ Ramučiuose (Pilsoto žemė) ankstyvų degintinių kapų tarpe irgi vyrauja vakarinė orientacija.

Palangos ir Lazdininkų kapinyuose VIII-IX a. griautiniai vyraujanti orientacija buvo į šiaurės vakarus, tuo tarpu ankstyvųjų degintinių kapų duobės jau orientuotos įvairiai. Genčių I kapinyne 66% IX-XII a. kapų buvo orientuoti šiaurės vakarų (pietryčių) kryptimis. Kiauleikių kapinyne VIII-IX a. griautiniai kapai irgi orientuoti šiaurės vakarų kryptimi, o IX-X a. kapai (irgi griautiniai) visi orientuoti galvomis į vakarus. Gintališkėje (Ceklis) griautinių X-XI a. kapų orientavimas nevienodas, vyrauja vakarinė ir šiaurės-vakarų kryptys, apie 20% kapų orientuota šiaurės rytų kryptimi. Degintiniai XI-XII a. Gintališkės kapai 100% orientuoti į šiaurės rytus¹¹. Laivių kapinyne griautiniai VIII-XI a. kapai labai stabiliai orientuoti pietryčių kryptimi (140-170°), kai

kurie degintiniai to paties laikotarpio kapai išlaiko tą pačią laidojimo kryptį, kitų orientavimas keičiasi¹².

Šiauriniame Kurše kuršių kapinyuose, kur deginimo paprotys atėjo vėliau, vyravo šiaurės vakarų – pietryčių orientacija¹³. Atskirų degintinių kapų pasirodymą X-XI a. Žemaitijos vakarinėje dalyje reikia sieti su kuršių įtaka. Kartu su deginimo papročiu ten pradedama orientuoti mirusius iš vakarų į rytus (Paragaudis, Bikavėnai).

Apskritai imant, mirusiųjų deginimo papročiu ateinant į kuršių žemes kapų orientavimas nedaug pasikeitė, tačiau kai kuriuose kapinyuose pastebima aiški tendencija kapams "pasisukti" į vakarus. Galima prielaida, jog drauge su deginimo papročiu tendencija laidoti vakarų-rytų kryptimi pirmiausia buvo būdinga šalia svarbesnių centrų buvusiuose kapinyuose. Kol kas mažai ištirti centrinių vietų kapynai¹⁴ neleidžia argumentuoti daryti tokios išvados. Tiesa, panašus reiškiny pastebėtas ir Skandinavijoje, tik ten vakarų-rytų kryptimi svarbesnių centrų nekropoliuose imta laidoti nuo X a., atsisakant deginimo ir įsigalint krikščionybę¹⁵.

Degintiniai kapai daugelyje kuršių kapynų dažniausiai randami atskirai nuo griautinių. Pastebėta, jog seniausie kapai dažniausiai būna kapynų kalvelių pakraščiuose, arčiau vandens, o vėlyvesni – aukštesnėje vietoje. Palangos kapinyne senesni griautiniai VIII-X a. kapai susitelkę kalvelės pakraščiuose, o vėlesni degintiniai yra aukštesnėje vietoje, kur griautinių kapų reta¹⁶. Lazdininkų kapinyne seniausie romėniškojo laikotarpio kapai rasti žemiausioje lėkštos kalvelės dalyje, arčiau upelio, VIII-X a. griautinių kapų būta jau aukštesnėje vietoje. Degintiniai X-XII a. kapai aptikti šalia vėlyvųjų griautinių, bet nesusimaišę su jais. Slengių kapinyne senesnių griautinių VI-VII a. kapų

daugiausia yra nedidelės kalvelės šiaurinėje papėdėje, ankstyvų degintinių priešingoje pusėje, o XI-XII a. degintinių kapų – aukščiausioje kalvelės vietoje. Kašučių kapinyno kalvoje ankstyvųjų III-IV a. kapų rasta šlaite, prie Akmenos upės, o vėlyvųjų VIII-IX a., toliau nuo jos¹⁷.

Pateikti duomenys aiškiai parodo, jog ateinantį deginimo paprotį lydėjo ir kiti kuršių laidosenos pokyčiai: keitėsi mirusiųjų orientavimas, degintiniai kapai būdavo atskiriami nuo griautinių.

Lieka bene svarbiausias klausimas, kodėl keitėsi kuršių genties ideologija? R. Volkaitės-Kulikauskienės teorija apie "prazemaičių", žmonių, gyvenusių Vidurio Lietuvoje, migraciją į vakarus ir jų dėka plitusį deginimo paprotį¹⁸ yra seniai paneigta¹⁹. Negana to, paskutinių dešimtmečių Vidurio Lietuvos archeologijos medžiaga paneigia glaudesnius šio arealo ir lietuvių genties ryšius ir teigia ilgalaikius bei pastovius Vidurio Lietuvos (Kauno apylinkės) kontaktus su vakarinių baltų (prūsų ir kuršių) gentimis bei su skandinavų pasauliu²⁰. Iki šiol neaišku, ar deginimo papročio atėjimas ir plitimas kuršių žemėse buvo lydimas žymesnių tradicinės medžiaginės kultūros pasikeitimų. Konstatuojama, jog kremacijos atėjimas jokio etninio pasikeitimo neiššaukė²¹.

Visų pirma reikia pažymėti, jog VIII-IX a. tarp kai kurių baltų genčių buvo laikotarpis, kai pastebimai keitėsi darbo įrankių, ginklų tipai ir tradicinis kostiumas. Greta pirmon vieton iškeliamų, bet dar gana neaiškių pasikeitimų visuomenėje ("klasinės visuomenės formavimosi laikotarpis") tie materialinės kultūros pokyčiai tarnavo V-VIII a. periodą Lietuvos archeologijoje įvardijant kaip vidurinį geležies amžių²². Naujausiuose tyrinėjimuose A. Tautavičius, akcentuodamas vėlgį pasikeitimus visuomenės struktūroje, Lietuvos Vidurinį geležies amžių pratęsia iki X a. pirmosios

pusės²³. Pasikeitimai materialinėje kultūroje yra pripažįstami visų archeologų, tačiau to reiškinio priežasčių nebuvo ieškoma, o jų dinamika atskirose baltų gentyse nebuvo nagrinėjama.

Apžvelgus atskirose baltų gentyse naujų darbo įrankių, ginklų, papuošalų tipų atsiradimo dinamiką, inovacijas materialinėje kultūroje, prieiname išvados, jog archeologijos artefaktų kaita ne visur vyko vienodai. Inovacijų dinamika nustatoma remiantis VII-XII a. datuojamais artefaktais: 11 tipų ir potipių antkaklių, 12 tipų segių, 7 tipų smeigtukų, 7 tipų apyrankių, 4 tipų kirvių, 8 tipų kalavijų ir kitų dirbinių²⁴. Tarpe genčių, kur IX-XII a. atrandame tik vieną kitą naujai pasirodžiusį naujo tipo artefaktą, yra lietuviai ir jotvingiai; vienu kitu nauju dirbiniu daugiau yra žemaičiuose; bent 2-4 nauji tipai kiekvieną šimtmetį pasirodo aukštaičių, žiemgalių, latgalių ir sėlių areale bei Lamatos žemėje; prūsuose (be skalvių) naujų artefaktų tipų rasta nuo 2-3 iki 11 (daugiausiai XI a.); kuršių žemėse – IX-XI a. laikotarpyje nuo 8 iki 10. Taigi IX-XI a. dinamiškiausias atsinaujinimas ir pasikeitimai daiktinės kultūros srityje vyko prūsų ir ypač kuršių žmonių gyvenime. Grįžtant prie laidojimo papročių VIII – XII a. randame juos iš esmės pakitus tik Kurše ir Vidurio Lietuvoje.

Stebint, kaip deginimo paprotys slinko iš prūsų genčių, ir darant prielaidą apie galimus prūsų persikėlimus į kuršių žemes, galima tikėtis, jog Kurše, bent pietinėje jo dalyje, išplito kai kurie prūsiškos kilmės dirbiniai. Dar C. Engel'is ir W. La Baume'as nurodė kai kuriuos dirbinius, žinomus prūsų ir kuršių arealuose, ir manė juos esant prūsiškais. Statistiškai palyginus įvairius kapų radinius prieita išvados, jog nemaža dalis "tikrai prūsiškos kilmės"²⁵ dirbinių yra labiau būdingi kuršiams nei patiems prūsams²⁶. Tarp Sambijoje naudotų įvairių tipų IX-XII a. segių V. Kulakovas neranda nė vieno, kuris būtų būdingas prūsams ir vėliau išplitęs

kuršių žemėse. Priešingai, beveik visų tipų pasaginės segės, kurias nešiojo prūsai, kuršių žemėse yra aptinkamos daug dažniau, o kai kurios iš jų neabejotinai kuršiškos kilmės²⁷. Apskritai V. Kulakovas, išskyrus laidojimo papročius, neranda kokių nors tik prūsams būdingų "materialinių etnografinių bruožų"²⁸. Tas pats pasakytina ir apie kitus dirbinius. Tarp kalavijų, kurie buvo naudojami kuršių ir prūsų, gal tik visoje Europoje gaminti X tipo ginklai dažniau aptinkami Sambijoje negu Kurše. Kitų europietiškos arba skandinaviškos kilmės kalavijų daugiau randama Kurše negu Prūsijoje (tipai I-H, T, Z). Kol kas nėra žinomas prūsiškas kalavijo tipas, tuo tarpu kuršiškais T1 tipo kalavijais ginklavosi ne tik patys kuršiai, bet ir prūsų kariai²⁹. Kapų, kurie galėtų būti priskiriami prūsų kariams kuršių žemėse, nežinoma. Priešingai, Sambijoje kuršiškos kultūros klotas gana ryškus³⁰.

Prieiname išvados, jog prūsų kultūra, kuri turėjo įtakos plisti deginimo papročiu Kurše, tiesioginės įtakos materialinei kultūrai nepadarė. Dėl to tenka atmesti prūsų, deginimo papročio nešėjų, migracijos į kuršių žemes tikimybę.

Vadinasi, deginimo papročio paplitimo priežastys galėtų būti socialinio pobūdžio. Nuo VIII-IX a. atsiranda ir įgyja visuomeninį svorį žmonių grupė, propaguojanti naujas ideologines nuostatas, kurios palaipsniui tampa priimtinos visuomenei ir įsigali. Per porą šimtmečių jos pakeitė nusistovėjusias laidojimo tradicijas ir pasaulėžiūros nuostatas, susijusias su persikėlimu į mirusiųjų pasaulį, o gal ir mirusiųjų pasaulio sampratą.

Tikrinant šią prielaidą reikėtų nustatyti, ar galima kremacijos plitimą sieti su kokiu nors konkrečiu socialiniu visuomenės sluoksniu.

Nustatyta, jog degintinių kapų topografija kapinynuose paprastai yra išskirtinė. Kuršių kapinynuose, kur buvo laidojama kelis

šimtmečius iš eilės, degintiniai kapai paprastai koncentruojasi atskirose vietose, ten, kur anksčiau nebuvo laidota, arba mažai laidota. Degintiniai kapai paprasčiausiai užima laisvas vietas kapinyuose, bent jau pradžioje retai "užlipa" ant ankstyvesnių kapų. Palangos kapinyne degintiniai kapai telkėsi rytiniame kapinyno kalvelės pakraštyje. Tarp degintinių kapų, kurie įsiterpia į griautinių kapų plotus, yra datuojamų X a., matyt, ir pasikeitus laidojimo papročiu buvo laidojama arčiau šeimos narių. Tuo galima būtų paaiškinti ir kai kurių degintinių kapų buvimą beveik to paties laikotario griautinių kapų duobėse. Kiek kitaip yra Lazdininkuose, kur degintiniai kapai labai aiškiai atsiskiria nuo griautinių – deginti mirusieji buvo laidojami kapinyno kalvelės pietiniame krašte ir beveik neįsiterpė į senesnius griautinius kapus. Formaliai čia galima būtų įžiūrėti dviejų laidojimo papročių, dviejų ideologijų supriešinimą, kuris laužė ir bendruomenės tradicijas (šeimos laidojimą kartu).

Kapų išsidėstymo Palangos kapinyne, kur deginimo paprotys pasirodė anksčiau kaip Lazdininkuose, analizė leidžia daryti ir kai kurias mums svarbias socialines prielaidas. Keičiantis laidojimo papročiu išliko tradicija geriau ginkluotus vyrus laidoti tose pat vietose. Ištirtoje kapinyno dalyje išskirtos 5 "karių" kapų grupelės su atskirais kapais tarp jų. Visi šie kapai - ir VIII-X a. griautiniai, ir vėlesni degintiniai - yra vieni prie kitų kapinyno pietvakarinėje ir iš dalies centrinėje dalyje. Bent pusė degintinių kapų, kurie įsiterpia į griautinių kapų zoną, yra geriau ginkluotų vyrų. Apie 50% jų yra priskiriami turtingiems kapams.

Vadinasi, keičiantis laidojimo papročiu išlieka tradicija šeimos narius (galbūt ir vergus) laidoti greta vyro, ir toliau laikomasi papročio geriau ginkluotus vyrus laidoti atskirai. Įsigalint deginimo papročiu pastaroji tradicija dar labiau išryškėja, vyrų su ginklais kapai vis labiau telkiasi

atskiruose kapinyno plotuose.

Degintinių ir griautinių kapų zonų atskyrimas, atrodo, buvo paplitęs reiškinys (bent jau Skandinavijoje). Birkoje degintiniai kapai labai aiškiai koncentravosi kapinyno vakariniame krašte³¹.

Apie X a. pietinėse kuršių žemėse (Laiviai, Genčiai, Siraičiai, Gintališkė, Griežė, Slengiai, Durbes Dīri) atsiranda paprotys degintus mirusiuosius laidoti didelėse (iki 5 m ir didesnėse) įvairios formos negiliose duobėse. Tokiuose kapuose randama kelių sudegintų mirusiųjų kaulų, anglių, įkapės dažniausiai dedamos duobės dugne. Dažniausiai šis laidojimo paprotys naudotas XI-XII a.³² Tokie kelių žmonių kapai yra ankstesnės laidojimo tradicijos tęsinys. Daugelyje kuršių kapinynų buvo aptikta VIII-IX a. (ypač IX-X a.) griautinių kapų, kuriuose laidota po du, rečiau tris žmones. Palangos kapinyne žinomi trys kapai, kur palaidota po du vyrus, vienas kapas (Nr. 79), kur palaidoti du vyrai ir vaikas, kape 114 rasti vyro ir dviejų vaikų griaučiai, IX-X a. kape (Nr. 197) palaidoti trys vyrai, ginkluoti ietimis³³ (LIA 182, 183), kape 357-358, datuojamame X a. pab. – XI a. pr. palaidota moteris ir mergaitė³⁴.

Netenka abejoti jog dauguma tokių kapų yra šeimyniniai kapai, kurie, plintant mirusiųjų deginimo papročiu, tik įgavo kitą pavidalą. Kitaip gali būti interpretuojamas Palangos kapas (197), kur palaidoti trys ginkluoti vyrai. Gali būti, jog tai jau nebe šeimos nariai, o tik vienu metu žuvę žmonės – kariai. Tai jau būtų naujų visuomeninių ryšių ir "profesinių" sluoksnių atsiradimo požymiai. Tokia išskirtinė "profesija", vikingų laikų kuršių visuomenėje buvo tik kariai. Jei Palangos kapų atveju tai tik galima prielaida, XI-XII a. degintinių kolektyvinių kapų dalis tikrai priklauso kariams.

Geras pavyzdys yra kolektyviniai degintiniai kapai rasti Durbes Dīri kapinyne

(Piemarės žemė). Viename bendrame kape (kapas II) buvo palaidoti 3 kariai, kitame (kapas III) - 7 vyrai. Visi jie buvę gerai ginkluoti (rasti kovos kirviai, kalavijai, šalmas), daugelis įkapių sulaužytos. Tyrinėtojas kapus siejo su 1260 m. Durbės mūšiu³⁵, tačiau kalavijai rasti kolektyvinių kapų duobėse II ir III datuojami ne XIII, bet XI-XII a.³⁶

Griežės kapinyne (Keklio žemė) buvo rasta net 12 duobių su kolektyviniais degintais kapais. Duobės nuo 2,5x2,5 m iki 3x7,5 m dydžio, stačiakampio formos, orientuotos pietryčių-šiaurės vakarų kryptimi. Įkapės sudėtos duobių dugne, krūvelėmis arba pavieniai. Kiek žmonių buvo laidota vienoje duobėje nenustatyta. Duobėse rasta tiek vyriškų, tiek moteriškų įkapių. Daug ginklų, dalis iš jų - sulaužyti. Ypač daug daiktų rasta XI duobėje, kurios viename gale vienas šalia kito buvo trys turtingi sudegintų karių kapai, kiekviename kape buvo po dviašmenį kalaviją³⁷. Karių kapai XI duobėje datuojami XII a.³⁸ Griežėje, matyt, būta ir tik karių kapų, ir šeimyninių kolektyvinių kapų.

Slengiuose (Pilsoto žemė) 3x3,2 m dydžio duobėje (kapai Nr. 23-24) buvo palaidoti 3 ar 4 sudeginti mirusieji. Du iš jų buvę kariai, kapuose buvo ietys ir kovos kirviai, vienos įkapės skirtinos moteriai, kiti kapai neaiškūs³⁹. Kapų duobė perdengė kitą degintinių dvigubą kapą, kuriame palaidotas gerai ginkluotas vyras ir moteris. Pagal kalaviją kapas datuotinas ne anksčiau XII a.⁴⁰

Laivių kapinyne (Keklio žemė) rasti 4 kolektyviniai degintiniai X-XI a. kapai iki 5x3 m dydžio duobėse. Tarpe jų tik vienas yra turtingo vyro, kiti įkapių gausumu neišsiskyrė⁴¹.

Kolektyviniuose kapuose palaidoti vyrai dažniausiai yra nepaprastai gerai ginkluoti, o jų įkapės turtingos. Grupinio laidojimo būdas IX-XII a. išplinta ir Vidurio Lietuvoje. Čia jos atsiradimas siejamas su prūsiška tradicija. Kaip pažymėjo M. Bertašius, tų vyrų socialinės

padėties išraiška yra ir įkapių, taip pat ir ginklų, laužymo paprotys⁴².

Analogijų laidojimo būdui, išbarstant mirusiųjų palaikus ir įkapes didelėmis dėmėmis, tik ne visur išskiriant kolektyvinius karių kapus, randama ne tik Prūsijoje, rytinių slavų asimiliuotose vakarinių baltų žemėse, bet ir vakarų slavų žemėse (iki X a.). Skandinavijoje mirusiųjų deginimas I tūkst. II pusėje tampa įprastine laidojimo forma. VIII-IX a. sudeginti mirusiojo palaikai neretai paskleidžiami žemės paviršiuje, o kartu ir laužo liekanos, apdegę akmenys, įkapių fragmentai⁴³.

Bandant nustatyti galimą degintinių kapų ryšį su kokiu nors socialiniu sluoksniu buvo statistiškai tyrinėti Mėguvos žemės Palangos, Pryšmančių, ir Lazdininkų kapinynų kapai (virš 600 kapų). Buvo įvertintas kapų turtingumas, laikantis nuomonės, jog įkapės, kad ir nelabai tiksliai, atspindi mirusiojo socialinį statusą. Galima sutikti su Else Roesdahl, jog "there was no simple equation between the quantity of gravegoods and the status of the dead, for not all rich people were buried with grave-goods"⁴⁴, tačiau neabejotina, kad vargšai irgi nebuvo laidojami su turtingomis įkapėmis. Nustatyta, jog X ir XI a. (XII a. griautinių kapų jau nebebuvo) tarp degintinių kapų turtingi kapai sudarė 22 ir 26 procentus. Tuo tarpu imant visus, ir griautinius ir degintinius kapus, turtingų kapų Mėguvoje X a. buvo apie 11 proc., o XI a. - apie 8 procentus. Be to, turtingų kapų nuo IX a. Mėguvoje mažėjo, tuo tarpu tarp degintinių kapų turtingųjų procentas išlieka toks pat, arba nežymiai padidėja - nuo 22 iki 26 procentų⁴⁵. Šitaip prieiname išvados, jog turtingesni pietų Kuršo gyventojai X-XI a. savo mirusius degino nuo 2 iki 3 kartų dažniau nei vidutiniam ar žemiausiam socialiniam sluoksniui priklausę žmonės. Be to, aišku, jog deginimo papročio iniciatoriai yra turtingesni vyrai-kariai, nes moterys IX-XII a. baltų visuomenėje, kaip ir

anksčiau⁴⁶, buvo priklausomos nuo vyro. Tiesa, to meto kuršių moterų kapai, kaip ir Skandinavijoje⁴⁷, paprastai būna turtingesni negu vyrų, gal tai atspindėjo moters svarbą šeimoje bei bendruomenės kultūroje, tačiau visuomeniniame gyvenime moteris neabejotinai buvo nustumta į antrą vietą.

Suprantama, jog aukštesnio socialinio sluoksnio žmonės buvo įtakingesni ir dinamiskesni, labiau nepriklausomi nuo bendruomenės tradicijų ir galėjo inicijuoti naujoves. Prireikė bemaž šimto metų, kol deginimo paprotys prisismelkė į apatinius visuomenės sluoksnius ir tapo visuotiniu atskiros teritorijose. Kita vertus, grupinio laidojimo būdo plitimas (grupiniai kapai bendrose duobėse, mirusiojo palaikų išbarstymas kapinyno paviršiuje) nurodo buvus viduje tam tikrą, demokratiškai organizuotą žmonių grupę. Šis reiškinys, pradžioje buvęs atskiros žmonių grupės visuomeniniu požymiu, vėliau tampa laidojimo "mada" ir visuotinai išplinta kaip etninis reiškinys, o socialinė jo reikšmė pamirštama. Išskirtinumas tampa tradicija.

Ikivalstybinio laikotarpio baltų visuomenėje randame tik vieną visuomenės sluoksnį, pakankamai įtakingą, turtingą, gerai organizuotą, mažai priklausomą nuo bendruomenės ir demokratiškai organizuotą - draugiją. Prūsijoje, anot V. Kulakovo, draugija, išskirtinis sluoksnis gentyje, nesaistomas su kitais gentainiais daugeliu tradicijų, susiformuoja jau VII a. pabaigoje - VIII a. pradžioje ir greitai įgauna polietninių bruožų. Draugijos išsigalėjimą Kulakovas sieja su atskirų moteriškų kapų prūsų kapinyuose išnykimu. Anot jo, draugijos indikatorius yra VII-XI a. moterų papuošalai ir jų sudeginti kaulai, aptinkami tik virš karių kapų, nes moteris gyvenime buvusi visiškai priklausoma nuo kario, o jam mirus kartu su juo eidavo į kitą pasaulį⁴⁸.

Atmetant V. Kulakovo kategoriškumą,

reikia pažymėti, jog dvigubi vyrų ir moterų kapai vakarinių baltų žemėse ir kaimyninių genčių pakraščiuose pasirodo V-VI a. Pagrybyje buvo rastas dvigubas vyro kario ir moters kapas; manoma, jog moteris buvusi vergė⁴⁹. Dvigubų ar net trigubų V-VII a. kapų pasitaiko Vidurio Lietuvoje, Žemaitijoje, pavienių dvigubų vyro ir moters kapų aptikta Lamatoje⁵⁰.

Draugijos, susijusios su kunigaikščiu ir jo išlaikomu ginkluotu karių-profesionalų būriu, apraiškų galime rasti jau tautų kraustymosi laikotarpio pabaigoje. Lietuvių žemėse, Taurapilio pilkapyje, buvo atkastas V a. antros pusės - VI a. pradžios turtingo kario, palaidoto su žirgu, "kunigaikščio" kapas, kuriame rastas bene didžiausias importinių daiktų kompleksas Lietuvoje. "Kunigaikščio" kapas ir jo palydos kapai ryškiai išsiskyrė tuo, jog buvo palaidoti su žirgais, turėjo daug ginklų, brangių papuošalų⁵¹. Labai panašus į Taurapilio, dar senovėje apiplėštas, V-VI a. kapas su žirgu rastas Marvelėje (Vidurio Lietuva). Nemuno žemupiuose (Vidgiriai) atkasti neįprasti baltams V-VI a. kapai ir papuošalai - manoma jog čia buvo apsigyvenęs iš Dunojaus vidurupio atsikėlęs tautų kraustymosi žygiuose dalyvavęs polietniškas junginys⁵².

Pagrybio kapinyne vyrų įkapės V-VI a., lyginant su moteriškomis, žymiai turtingesnės: 48,8 proc. vyrų kapų buvo su ginklais ir žirgais, nemaža jų dalis turtingi įkapėmis, du vyrai, be kito ko, turėjo sidabrinės antkaklės (dar po vieną sidabrinę antkaklę rasta trijuose berniukų kapuose). Dėl to Vaitkunskienė kariauną Pagrybyje "randa" jau V-VI a.⁵³

V-VI a. - tai pirmosios draugijos apraiškos baltų visuomenėje. Ši karinės organizacijos forma atsirado plėšikų būriuose, siautusių po Europą. Į baltų žemes ji atėjo jau subrendusi ir su savo ideologija. Pirmieji draugijos daigai, rodos, didesne dalimi sunyko, nes vargu ar visais atvejais grįžusių būrių vadai sugebėjo

visuomenėje užimti padėtį, kuri jiems leistų įtakoti ir naujai organizuoti tradicinę vietos visuomenę.

V. Kulakovas tvirtina, jog kariauna prūsų žemėse atsirado VII a. pab. – VIII a. pr., pabrėžia jos polietniškumą ir tradiciškai ją sieja su skandinavų kolonizacija ar didelėmis įtakomis, o X a. konstatuoja skandinavų kilmės karių antplūdį į Sambiją⁵⁴. XI-XII a. riboje Sambijos kapuose išnyksta draugijos nariams priskiriami karių kapai, manoma, jog draugija išeina iš Prūsijos. Prūsų kariai buvo apsigyvenę šiaurės vakarų Rusioje, nemažai prūsų karių kapų V. Kulakovas randa ir Lietuvoje, ypač Kauno apylinkėse⁵⁵. Pastarąją nuomonę patvirtintų ir Lietuvos archeologų radiniai⁵⁶.

Nuo X a. prasideda antras kariaunos formavimosi etapas. Ryškus su ginklais laidotų vyrų procentinio santykio sumažėjimas pietinių kuršių žemėse nuo X a. susijęs su draugijos susidarymu⁵⁷. Nuo X a. kuršių bendruomenėje, o netrukus ir kaimyninėse žemėse, besiformuojanti draugija jau subręsta iki žymiai įtakojančio visuomenę sluoksnio. Spėjama, jog, skirtingai nei pietų Kurše, šiauriniame, kur nuo XI a. buvo braunamasi į lyvių žemes, kariaunos sužydėjimo laikotarpis buvo XII-XIII a.⁵⁸ Sārāju kapinyno degintiniai kapai (didesnė dalis kapų datuojama XI-XII a., dalis jau XIII a. pirma puse) tradiciškai kuršiški, pasitaikė dvigubų kapų didelėse duobėse su anglimis, čia gyvavo įkapių laužymo paprotys. Vyravo dvigubi vyrų-karių kapai (6 iš 8). Vyrų kapų šiame kapinyne buvo aiškiai daugiau. Be to, iki 90% vyrų buvo palaidoti su ietimis, 68% vyrų kapų rasti dviašmeniai kalavijai, jų arba makštų dalys, viename kape rastas šalmas. Toks nepaprastai didelis ginkluotų vyrų skaičius suponavo prielaidą, apie draugijos institucijos gyvavimą Šiaurės Kurše dar ir XII-XIII a.⁵⁹

Draugija, savitai organizuota visuomenės dalis, turėjo suformuoti savas ideologines

nuostatas ir pretenduoti užimti išskirtinę vietą tiek gyvųjų, tiek ir mirusiųjų visuomenėje. Tokių požymių randame kai kurių kuršių kapinynų medžiagoje. Draugijos susidarymą rodo ir besiformuojantis įvairaus rango "kunigaikščių" sluoksnis, to meto aukštuomenės kultūros formavimasis. A. Tautavičiaus nuomone, nuo X a. antrosios pusės genčių aristokratijos atstovai apsigyvena atskirai, pilyse⁶⁰.

Netenka abejoti, jog draugijos susidarymą kuršių žemėse smarkiai stimuliuavo gana sudėtingi karo žygiai ir duoklių apdėjimais pagrįsti kuršių santykiai su skandinavais bei greitai plintantis pajūrio žemėse vikingavimas - daugiau plėšikavimas nei prekyba. Kalbėti apie tiesioginį skandinavų karių poveikį kuršių draugijai archeologija kol kas negali. Turint omenyje Kurše egzistavus skandinavišką teritorinę-administracinę struktūrą ir ne kartą atnaujinamą duoklių rinkimą bei daugkartinius bandymus sutramdyti nepaklūstančius kuršius, ši įtaka turėjo būti nemaža. Gal skandinavai vienu metu ir nevaldė viso Kuršo, tačiau atskirų kuršių teritorijų pavaldumas jiems abejonių nekelia. Didelę skandinavų įtaką kuršių karybai patvirtina Skandinavijoje išplitusių X-XI a. kalavijų gausūs radiniai Kurše: tai kalavijai priskiriami tipui T ir jo replikai Kurše T1, X ir Z tipų ginklai⁶¹.

Kartu su deginimo papročiu atėję nauji laidojimo ritualai (grupiniai kapai didelėse duobėse, įkapių ir palaikų barstymas žemės paviršiuje, įkapių laužymas, padažnėjęs kapų orientavimas vakarų-rytų kryptimi), atsiradę sinchroniškai su draugijos formavimusi, yra giminingi skandinaviškam ir prūsiškam laidojimo būdai. Kokios reikšmės laidojimo papročiams pakeisti turėjo IX-XI a. Kurše egzistavusios didesnės ar mažesnės skandinavų kolonijos (Gruobinė, Palanga, Žardė šalia Klaipėdos) kolkas negalime pasakyti. Tos įtakos geriausiai turėtų sleistis Gruobinėje, tačiau

mažai tyrinėti, sinchroniškai skandinaviškiems kapams, kuršiški senkapiai, leidžia tik spėti taip buvus. Prūsų Semboje (*Kaup-Wiskiauten, Irzekapinis*) skandinavų įtaka vietinei visuomenei buvo labai didelė.

Baigiant reikėtų pažymėti, jog X-XI a. Kurše vykusius pasaulėžiūros pakitimus, kurių išraiška buvo deginimo papročio įsigalėjimas,

Išnašos

¹ Gimbutienė M. *Baltai priešistoriniais laikais*. Vilnius, 1985.

² Tautavičius A. Dėl mirusiųjų deginimo papročio plitimo V-VIII a. Žemaitijoje. In: Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 28-32.

³ Žulkus V. Senieji kuršiai. In: Baltų archeologija 1995 Nr. 4(7). P. 2-6.

⁴ Asaris J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13. gs. In: Arheologija un etnogrāfija XVIII. Rīga, 1996. Lpp. 38-42. Mugurēvičs Ē. Ethnic processes in Baltic-inhabited territories and the emergence of the Latvian nation in the 6th to the 16th century. In: Humanities and Social Sciences Latvia. University of Latvia, 3(16). Rīga, 1997. P. 75-92.

⁵ Būtėnienė, E. Laivių kapinyno laidosena. In: Mokslų akademijos darbai, serija A. 1(16). Vilnius, 1964. P. 83-99.

⁶ Jovaiša E. Mirovozrenije baltov po dannym prostranstvennogo orientyrovaniya I vnutrennego ustrojstva pogrebenij centralnoj Litvy I-IV vv. In: Baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 92-107.

⁷ Vėlius N. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius 1983; Žulkus V. Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje. In: Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 107-116.

⁸ Stankus J. *Bandužių kapinynas*. Lietuvos archeologija 12. Vilnius, 1995. P. 101-118.

⁹ Žulkus V. Slengių senkapis Klaipėdos raj. Archeologinių tyrimų ataskaita. Paminklų konservavimo archyvas, f.5/1916. Klaipėda, 1979.

¹⁰ Kazakevičius V. Vienašmenių kalavijų atsiradimas ir raida Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija 2. Vilnius, 1981. P. 43-58.

¹¹ Žulkus V. Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje. In: Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 107-116.

¹² Būtėnienė E, Budrytė S. Laivių "markapiai". In: Baltų archeologija 1997 1(10). Vilnius, 1997. P. 8-13.

¹³ Asaris J. Min. veik. Lpp. 38-42.

¹⁴ Kapinynas prie Eketės atrodo sunaikintas dar XIX a., Andulių-Kretingos medžiaga neskelbta ir jos Lietuvoje nėra, nežinomi Apuolės ir Imbarės nekropoliai, netyrinėtas Impilties kapinynas, mažai kasinėti kuršiški kapinynai prie Gruobinės, nežinomas kapinynas prie Talsi piliakalnio.

nulėmė visuomeninio-socialinio pobūdžio transformacijos. Visiškai skirtingomis aplinkybėmis į pagoniškas kuršių žemes ėjo krikščionybė. Pradžioje įvairiais būdais buvo platinama krikščioniškoji ideologija, o tik po to visuomenė transformavosi, prisitaikydama prie seniai kanonizuotų ir būdingų krikščioniškajai Europai visuomenės standartų.

¹⁵ Müller-Wille, M. Graves. In: Medieval Scandinavia an encyclopedia. New York&London, 1993.. P. 237-240.

¹⁶ Tautavičius, A. Ataskaita už Palangos kapinyno kasinėjimus 1962 ir 1963 metais. Lietuvos istorijos instituto archyvas, b. 182, 183. Vilnius, 1963.

¹⁷ Žulkus, V. Mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje (archeologijos duomenimis). In: Žemaičių praeitis 2. Vilnius, 1993. P. 23-35.

¹⁸ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvių tautybės susidarymas. In: Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987. P. 183-198. Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu*. Vilnius, 2001. P. 174.

¹⁹ Tautavičius A. Dėl mirusiųjų deginimo papročio plitimo V-VIII a. Žemaitijoje. In: Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 28-32.

²⁰ Bertasius M. *Vidurio Lietuva VIII-XII amžiais*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 1998.

²¹ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu*. Vilnius, 2001. P. 171.

²² Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. *Lietuvos archeologijos bruožai*. Vilnius, 1961. P. 269.

²³ Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V-IX a.)*. Vilnius, 1996.

²⁴ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas, IV*. Vilnius, 1977. Kazakevičius V. *Oružije baltskich plemion II-VIII vekov na territorii Litvy*. Vilnius, 1988. Kazakevičius V. *IX-XIII a. baltų kalavijai*. Vilnius, 1996. Kazakevičius V. Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltų ginklų istorijos (Kalavijų makštų apkalai). In: Lietuvos archeologija 15. Vilnius, 1998. P. 287-327. Žulkus V. Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten. In: Archaeologia Baltica 2. Vilnius, 1997. S. 165-188.

²⁵ Engel C., La Baume W. *Kulturen und Völker der Frühzeit im Preußenlande*. Königsberg Pr. 1937. S. 190.

²⁶ Žulkus V. Die Prussen und ihre Nachbarn im 1. Jahrtausend nach Christi Geburt. In: Prussen Kuren und Masuren. Drei Beiträge zur Landeskunde Ostpreussens. Weisenburg, 1991. S. 4-14.

²⁷ Kulakov V.I. *Prussy (V-XIII vv.)*. Moskva, 1994. S. 47-51. Žulkus V. Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten. In: Archaeologia Baltica 2. Vilnius, 1997. S. 165-188.

²⁸ Kulakov V.I. *Prussy (V-XIII vv.)*. Moskva, 1994. S. 163.

²⁹ Kazakevičius V. *IX-XIII a. baltų kalavijai*. Vilnius, 1996. P. 30, 67-70, 53-58, 76.

³⁰ Kulakov V.I. *Prussy (V-XIII vv.)*. Moskva, 1994. S. 154.

- ³¹ Müller-Wille, M. Min. veik. P. 237-240.
- ³² Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Min. veik.. P. 386-387. Būtėnienė E. Min. veik. P. 83-99. Bertašius M. Min. veik. P. 38-40.
- ³³ Tautavičius, A. Ataskaita už Palangos kapinyno kasinėjimus 1962 ir 1963 metais. Lietuvos istorijos instituto archyvas, b. 182, 183. Vilnius, 1963.
- ³⁴ Žulkus V. Palangos VIII-XIII a. kapinyno ribų tikslinimas. In: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. Vilnius. 1988. P. 123-125.
- ³⁵ Stepinš P. *Durbes kauja 1260 g.* Rīga, 1967.
- ³⁶ Kazakevičius V. *IX-XIII a. baltų kalavijai.* Vilnius, 1996. P. 108, 112.
- ³⁷ Varnas A. Griežės plokštinis kapinynas. In: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984. P. 108-111.
- ³⁸ Kazakevičius V. *IX-XIII a. baltų kalavijai.* Vilnius, 1996. P. 108, 112.
- ³⁹ Žulkus V. Slengiusenkapis Klaipėdos raj. Archeologinių tyrimų ataskaita. Paminklų konservavimo archyvas, f.5/1916. Klaipėda, 1979.
- ⁴⁰ Kazakevičius V. *IX-XIII a. baltų kalavijai.* Vilnius, 1996. P. 108, 112.
- ⁴¹ Būtėnienė, E. Min. veik. P. 83-99.
- ⁴² Bertašius M. Min. veik. P. 53.
- ⁴³ Müller-Wille, M. Min. veik. P. 237-240. Bertašius M. Min. veik. P. 40-41.
- ⁴⁴ Roesdahl E. *The Vikings.* London, 1991. P. 156.
- ⁴⁵ Žulkus V., Klimka L. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais.* Lietuvos istorija. Vilnius, 1989.
- ⁴⁶ Vaitkunskenė, L. 1995. *Pagrybio kapinynas.* Lietuvos archeologija 13. P. 163.
- ⁴⁷ Roesdahl E. Min. veik. P. 60.
- ⁴⁸ Kulakov V.I. *Prussy (V XIII vv.).* Moskva, 1994. S. 148.
- ⁴⁹ Vaitkunskenė, L. 1995. Min. veik. P. 165.
- ⁵⁰ Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V-IX a.).* Vilnius, 1996. P. 59, 65, 78.
- ⁵¹ Tautavičius A. 1981. Taurapilio "kunigaikščio" kapas. In: *Lietuvos archeologija* 2. P. 18-43. Vilnius.
- ⁵² Šimėnas V. Nauji V a. pab.-VI a. pr. laidojimo papročiai Nemuno žemupyje. In: *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra.* Vilnius, 1994. P. 23-33.
- ⁵³ Vaitkunskenė, L. 1995. Min. veik. P. 163-166.
- ⁵⁴ Kulakov V.I. Konskoje snariaženiye prussov X-XI vv. (problema otnositelnoj chronologii detalej ogolovja). In: *Lietuvos archeologija* 9. Vilnius, 1992. P. 137-144.
- ⁵⁵ Kulakov V.I. *Prussy (V XIII vv.).* Moskva, 1994. S. 154.
- ⁵⁶ Urbanavičius V. Urbanavičienė S. Obelių kapinynas. Lietuvos archeologija 6. Vilnius, 1988. Bertašius M. *Vidurio Lietuva VIII-XII amžiais.* Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 1998.
- ⁵⁷ Žulkus V., Klimka L. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais.* Lietuvos istorija. Vilnius, 1989.
- ⁵⁸ Asaris J. Min. veik. Lpp. 38-42.
- ⁵⁹ Asaris J. Viriešu apbedijumi Sāraju senkapos. In: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1992. un 1993. gada pētījumu rezultātiem.* Rīga, 1994. Lpp. 15-18.
- ⁶⁰ Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V-IX a.).* Vilnius, 1996. P. 8.
- ⁶¹ Kazakevičius V. *IX-XIII a. baltų kalavijai.* Vilnius, 1996. P. 44-78.

Zusammenfassung

Archäologen konstatieren, dass sich im Laufe des Jahrtausends die Beerdigungsbräuche mehrfach geändert haben und setzen dies in Verbindung mit Veränderungen der Weltanschauung.

Die Kuren durchlebten zur Zeit der Winkinger den letzten Bruch in der vorchristlichen Weltsicht, der die Einführung und Einbürgerung des Verbrennungsritus bei der Beerdigung beinhaltete.

Die Gefolgschaft, dieser herausragend organisierte Teil der Gesellschaft hat sicherlich weltanschauliche Ansichten formuliert und einen besonderen Platz sowohl unter der Gesellschaft der Lebenden als auch der Toten eingefordert. Das Entstehen der Gefolgschaft zeigt auch die eine formierende Gruppe von „Herrschern“

verschiedenen Ranges, eine höhere Gesellschaftsschicht mit eigener Kultur.

Verständlicherweise waren Angehörige gehobener Schichten sowohl einflussreicher als auch dynamischer, sie waren unabhängiger von gemeinschaftlichen Traditionen und konnten Neuheiten initiieren.

Gilt es festzustellen, daß durch die Änderungen der Weltsicht im 10. und 11. Jahrhundert, die ihren Ausdruck in der Einbürgerung des Verbrennungsritus finden, durch eine Transformation der Gesellschaftsart bestimmt wurden. Das Christentum kam später bei den heidnischen kurischen Ländern in eine völlig veränderte soziale Umgebung.